

3

30 / 1982

***Slovenský
národopis***

Na obálke: 1. strana: Václav Kautman, Ryby a vtáky. Orech, javor, červený smrek, marhuľa. Zhotovené okolo roku 1970.

4. strana: Václav Kautman, Ryba. Javor 35 cm. Zhotovené asi v r. 1972.

K článku Jarmily Paličkovej-Pátkovej „Podiel výtvarnej osobnosti na včleňovaní ľudovej výroby do súčasnej kultúry. K nedožitým šesťdesiatinám Václava Kautmana.“

Foto Pavel Janek

Toto číslo je ilustrované výberom z tvorby V. Kautmana.

Koncovky: Zvieratká. Pálený a kartáčovaný červený smrek.

Návrhy na pamiatkové predmety pre zoologickú záhradu.

1962. Foto Pavel Janek

HLAVNÁ REDAKTORKA

Božena Filová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Viera Gašparíková

REDAKČNÁ RADA

Ján Botík, Soňa Burlasová, Václav Frolec, Emília Horváthová, Soňa Kovačevičová, Igor Krištek, Milan Leščák, Ján Michálek, Ján Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera Nosáľová, Adam Pranda, Antonín Robek

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com
www.cejsh.icm.edu.pl
www.cceol.de
www.mla.org
www.ulrichsweb.com
www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

VČLEŇOVANIE PROGRESÍVNYCH
TRADÍCIÍ LUDOVEJ KULTÚRY DO
SYSTÉMU SOCIALISTICKEJ KUL-
TÚRY A ŽIVOTA PRACUJÚCICH

- P r a n d a, Adam:** Hodnotové orientácie vidieckeho obyvateľstva na Slovensku v súčasnosti a faktory formovania progresívnych lokálnych a regionálnych tradícií 407
- D r o p p o v á, Lubica:** Tradície kultúry a spôsobu života robotníkov na Slovensku a ich miesto v súčasnej socialistickej spoločnosti 421
- F e g l o v á, Viera:** Obyčajová tradícia a súčasné formy sviatkovania 429
- K o v a č e v i č o v á, Soňa:** Význam výsledkov Etnografického atlasu Slovenska pre poznávanie súčasných procesov ľudovej kultúry 439
- F o j t í k, Karel:** K východiskám a badateľským cieľom etnografického výzkumu dľníckej kultúry a bytu 448
- B o t í k, Ján:** Súčasné formy obydľia v dedinskom prostredí 457
- P a l i č k o v á, Jarmila:** Ľudová výroba v súčasnej kultúre 465
- D r á b i k o v á, Ema:** Záhradkárstvo ako súčasná záujmová forma tradícií poľnohospodárskeho zamestnania ľudu 473
- F a l ť a n, Lubomír:** Úvahy o sociálnopriestorových aspektoch kultúrnej aktivity na dedine 479
- L u t h e r, Daniel:** Vývin tradičných kalendárnych obyčajov a konštituovanie súčasných foriem rodinných a spoločenských sviatkov 487
- P a l i č k o v á, Jarmila:** Podiel výtvarnej osobnosti na včleňovaní ľudovej výroby do súčasnej kultúry. K nedožitým šesťdesiatinám Václava Kautmana 493

ROZHLADY

- Konferencia „Tradícia a súčasnosť“ (Ema Drábiková) 507
- Seminár „Socializace vesnice a proměny lidové kultury v Jihomoravském kraji“ (Juraj Podoba) 510

RECENZIE A REFERÁTY

- S. I. Hryca: Melos ukrajinskej narodnej epiky (Soňa Burlasová) 513
- Š. Lami: Slovenské ľudové balady v Maďarsku (Soňa Burlasová) 514
- Národopis Slovákov v Maďarsku (Ján Botík) 516
- B. Beneš: Úvod do folkloristiky (Hana Hlôšková) 517
- Etnografie národního obrození I—V. (Zuzana Štefániková) 519
- I. Tálasi: Néprajzi tanulmányok, irások I. (Soňa Švecová) 523
- Traditionelle Transportmethoden in Ostmitteleuropa (Ján Podolák) 525
- I. Vanat: Narjisy novitnoji istoriji ukrajinciv Schidnoji Slovaččjny (Mikuláš Mušíňka) 526
- Čadca a okolie (Marta Sigmundová) 527
- Ostrovtipné príbehy a veľiké cigánstva a žarty (Gabriela Lunterová) 528
- Slovenské ľudové hádanky (Zora Vanovičová) 529
- Kokare E. Ja.: Internacionaľnoje i nacionalnoje v latyšskich poslovicach i pogovorkach (Zuzana Profantová) 531
- Rudolf Drössler: Když hvězdy byly ještě bohy (Zuzana Profantová) 533
- Farley Mowat: Nehajte vlka (Peter Salner) 534
- Revoluční proměny jihomoravského venkova (Miroslava Krupková) 535

ВКЛЮЧЕНИЕ ПРОГРЕССИВНЫХ ТРАДИЦИЙ НАРОДНОЙ КУЛЬТУРЫ В СИСТЕМУ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И В БЫТ ТРУДЯЩИХСЯ

Пранда, Адам: Ценностные ориентации сельского населения в Словакии и факторы формирования прогрессивных локальных и региональных традиций	407
Дроппова, Любица: Традиции культуры и быта рабочих в Словакии и их место в современном социалистическом обществе	421
Феглова, Вера: Обычная традиция и современные формы празднования	429
Ковачевичова, Соња: Значение результатов Этнографического атласа Словакии для познания современных процессов народной культуры	439
Фойтик, Карел: Об исходных положениях и целях этнографического исследования культуры и быта рабочего класса	448
Ботик, Ян: Современные формы жилища в деревенской среде	457
Паличкова, Ярмила: Народное производство в современной культуре	465
Драбикова, Эма: Садоводство — современная любительская форма сельскохозяйственных традиций народа	473
Фалтян, Любомир: Размышления о социально-пространственных аспектах культурной работы в деревне	479
Лутер, Даниел: Развитие традиционных календарных обычаев и конституирование современных форм семейных и общественных праздников	487
Паличкова, Ярмила: Вклад личности художника во включение народного производства в современную культуру. К не дожитому 60-летию Вацлава Каутмана	493

ОБЗОРЫ

Конференция „Традиция и современность“ (Эма Драбикова)	507
Семинар „Социализация деревни и перемены народной культуры в Южно-Моравской области“ (Юрай Подоба)	510

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ

INHALT

DIE EINGLIEDERUNG DER PROGRESSIVEN TRADITIONEN DER VOLKSKULTUR INS SYSTEM DER

P r a n d a, Adam: Die Werteorientierungen der Landbevölkerung in der Slowakei und die Faktoren der Formung der progressiver lokaler und regionaler Traditionen	407
D r o p p o v á, Lubica: Die Traditionen der Kultur und Lebensweise der Arbeiter in der Slowakei und ihre Stelle in der gegenwärtigen sozialistischen Gesellschaft	421
F e g l o v á, Viera: Brauchtumstradition und gegenwärtige Formen der Einhaltung der Feiertage	429
K o v a č e v i č o v á, Soňa: Die Bedeutung der Ergebnisse des Ethnographischen Atlases der Slowakei für die Erkenntnis der gegenwärtigen Prozesse der Volkskultur	439
F o j t í k, Karel: Zu den Ausgangspositionen und Forschungszielsetzungen der ethnographischen Forschung der Arbeiterkultur und -lebensweise	448
B o t í k, Ján: Die heutigen Formen der Behausung im Dorf	457
P a l i č k o v á, Jarmila: Die Volkstümliche Warenproduktion in der gegenwärtigen Kultur	465
D r á b i k o v á, Ema: Die Schrebergärtnerei — eine gegenwärtige Interessenform landwirtschaftlichen Traditionen des Volkes	473
F a l t a n, Lubomír: Reflexionen über sozial-räumliche Aspekte der Kulturaktivität im Dorf	479
L u t h e r, Daniel: Entwicklung der traditionellen Kalenderbräuche und die Konstituierung der gegenwärtigen Formen der Familien- und gesellschaftlichen Feste	487
P a l i č k o v á, Jarmila: Anteil der bildnerischen Persönlichkeit an der Eingliederung der Volksproduktion in die gegenwärtige Kultur. Zum nicht erlebten 60. Geburtstag von Václav Kautman	493

RUNDSCHAU

Konferenz „Tradition und Gegenwart“ (Ema Drábiková)	507
Seminar „Sozialisierung des Dorfes und Veränderungen der Volkskultur in dem Südmährischen Bezirk“ (Juraj Podoba)	510

BÜCHERBESPRECHUNGEN UND RE-
FERATE

CONTENT

THE INCORPORATION OF PROGRESSIVE FOLK CULTURE TRADITIONS INTO THE SYSTEM OF SOCIALIST CULTURE AND INTO THE LIFE OF WORKERS

P r a n d a, Adam: Value Orientations of the Country People and Forming Factors of the Progressive Local and Regional Traditions	407
D r o p p o v á, Lubica: Traditions of Culture and Way of Life of Workers in Slovakia and their Place in the Contemporary Socialist Society . . .	421
F e g l o v á, Viera: Custom's Tradition and Contemporary Forms of Celebrations	429
K o v a č e v i č o v á, Soňa: Importance of the Results of the Slovak Ethnographic Maps for Recognition of the Contemporary Processes in the Folk Culture	439
F o j t í k, Karel: About Solutions and Research Aims of the Ethnographic Study Concerning Workers' Culture and Way of Life	448
B o t í k, Ján: Contemporary Forms of Dwelling in the Country	457

P a l i č k o v á, Jarmila: The Folk Production in the Present Culture . . .	465
D r á b i k o v á, Ema: Gardening as a Form of Hobby and it's Influence on the Agricultural Traditions	473
F a l t a n, Lubomír: Ideas of Social and Spacious Aspects of the Cultural Activity in the Country	479
L u t h e r, Daniel: Traditional Calendar Customs' Development and Constitutioning of the Contemporary Forms in the Family and Common Holiday	487
P a l i č k o v á, Jarmila: The Part of Creative Personality on Embodying of the Folk Production into the Contemporary Culture. The Life and Work of Václav Kautman	493

COMMENTARY

Conference „Tradition and Presence“ (Ema Drábiková)	507
Discussion „Socialisation of Village and Changes in Folk Culture in the District of South Moravia“ (Juraj Podoba)	510

BOOKREVIEWS AND REPORTS

HODNOTOVÉ ORIENTÁCIE VIDIECKEHO OBYVATELSTVA NA SLOVENSKU V SÚČASNOSTI A FAKTORY FORMOVANIA PROGRESÍVNYCH LOKÁLNYCH A REGIONÁLNYCH TRADÍCIÍ

ADAM PRANDA

Národopisný ústav SAV, Bratislava

0.1. Východiskom našich úvah bude pokus etnograficky definovať obsah a náplň pojmu „hodnotové orientácie“, „hodnotové postoje“, ktoré sa v posledných dvoch desaťročiach dostali do popredia bádateľského záujmu viacerých spoločenskovedných disciplín nielen u nás¹, ale aj v zahraničí.² Zároveň sa budeme usilovať aplikovať ho na situáciu, v akej sa po druhej svetovej vojne všeobecne nachádzala slovenská dedina, najmä v období kolektivizácie poľnohospodárstva, ktorá začala v základoch formovať a rozhodujúcim podielom stimulovať formovanie atribútov určujúcich nový socialistický charakter kultúry obyvateľstva na slovenskom vidieku.

Cieľom našich úvah bude z naznačeného hľadiska odôvodniť potrebu cieľavedomého zamerania bádateľskej pozornosti slovenskej etnografickej vedy na problém hodnotových orientácií vidieckeho obyvateľstva a faktorov formovania progresívnych lokálnych a regionálnych tradícií. V podstate pôjde o úsilie na základe konkrétnych poznatkov, získaných prostredníctvom terénnych výskumov najaktuálnejších problémov v niekoľkých vopred vybraných lokalitách a regiónoch, vymedziť, resp. určiť miesto a význam tradícií ľudovej

kultúry na Slovensku v súčasnej etape výstavby rozvinutej socialistickej spoločnosti.

0.2. Dosiahnuť vytýčený cieľ nie je z viacerých príčin ani ľahké, ani jednoduché. Pojem „hodnotové orientácie“, „hodnotové postoje“ je príliš široký, zložitý a mnohovýrovňový. Zahrnuje nielen tú časť kultúry, ako je myslenie, vedomie, poznanie (vedomosti, znalosti), predstavy, presvedčenie (uvedomenie, povedomie) atď., ktoré ako interiéorne zložky kultúry človeka a spoločenstva predstavujú jeho najintímnejšiu, a teda najcitlivejšiu sféru, ale aj tú časť, ktorá sa prostredníctvom medziľudských vzťahov, charakterizovaných ako postoje (zámery, nároky atď.), ale predovšetkým prostredníctvom správania (chovania, konania atď.) navonok manifestuje ako exteriórne zložky kultúry.

Hodnotové orientácie sú v tomto zmysle rovnako všeobecným, ako aj špecifickým stimulátorom vzťahu človeka a spoločenstva predovšetkým k trom základným prostrediam, resp. podmienkam jeho existencie: k prírode, k človeku (k ľudskej spoločnosti) a ku všetkým formám a druhom jeho tvorivej činnosti. Tento vzťah sa ako sociálny komplex osobitným spôsobom premieta prostredníctvom ľudskej práce, ľudského vedo-

mia a ľudskej reči³ do kultúry, vedy, umenia i do ostatných systémov činnosti človeka. Vo svojej podstate je na jednej strane podmienený a ovplyvňovaný rôznymi danosťami, ako je pohlavie a vek človeka, úroveň jeho vzdelania a základný charakter zamestnania, spoločenské postavenie atď., na druhej strane, keďže v ňom pôsobí spätá väzba dialektiky vývinu, sám podmieňuje a ovplyvňuje všetky prejavy ľudskej práce, ľudskeho vedomia a ľudskej reči. Vystupuje teda ako jeden z významných faktorov, ktorý už v základoch nielen formuje, ale aj dynamizuje alebo umrťtuje pôsobenie lokálnych a regionálnych tradícií a ich premietanie sa do spôsobu každodenného života a kultúry príslušného vidieckeho obyvateľstva.

0.3. Z povedaného vyplýva, že pojem „hodnotové orientácie“ i pojem „hodnotové postoje“ nie je vo svojom obsahu stabilný a nemenný. Jeho najvýraznejším atribútom je vysoká miera relatívnosti. Preto sa obsah a náplň oboch pojmov etnograficky neustále mení nielen v závislosti od subjektu hodnotenia daného javu kultúry v konkrétnom čase a priestore, ale aj v závislosti od stupňa poznania, uhla prístupu a od pozície, z ktorej sa príslušná vedná disciplína približuje k výskumu uvedených javov.

Netreba zdôrazňovať, že v našich úvahách prednostne sledujeme úsilie načrtnúť a špecifikovať iba podiel a bádateľské možnosti etnografickej vedy. Ak analyzujeme súčasný stav poznania, slovenská etnografická veda sa niektorým aspektom hodnotových orientácií a postojov dedinského človeka, ako aj vidieckeho lokálneho a regionálneho spoločenstva už venovala, pravda, nie komplexne.⁴ Keďže nám vo viacerých prípadoch chýbajú etnografické poznatky, budeme sa opierať o skúsenosti a závery bádania iných spoločenskovedných disciplín, predovšetkým sociálnej psychológie a sociológie, v menšej miere aj histórie a filozofie, etiky a estetiky.⁵

0.4. V príspevku ide zámerne o úvahy.

Uvedomujeme si, že z mnohých príčin nemôžeme poskytnúť hotové schémy a návody na riešenie tohto náročného a značne zložitého vedeckého problému. Preto je cieľ nášho príspevku podstatne skromnejší: zameriava sa na úsilie túto problematiku predovšetkým načrtnúť a zdôrazniť, že ide o závažný, ale zároveň aj náročný, vedecky i politicky vysoko angažovaný bádateľský problém, ktorý sa v súčasnej etape vývinu slovenskej etnografickej vedy javí z hľadiska potrieb výstavby rozvinutej socialistickej spoločnosti ako osobitne naliehavý. Z hľadiska možností a predpokladov tejto vednej disciplíny pokladáme uvedený problém za riešiteľný.

Problematiku hodnotových orientácií a postojov vidieckeho obyvateľstva i problematiku faktorov formovania progresívnych lokálnych a regionálnych tradícií predkladáme na diskusiu. Je pravdepodobné, že sa nám v rámci tvorivej výmeny názorov spoločne podari načrtnúť nielen jej presnejšie kontúry, ale zároveň aj spresniť niektoré princípy a postupy metodiky výskumu.

Sme presvedčení, že naše úvahy takúto diskusiu podnietia. A ak doterajší záujem o ňu usmernia na úseku bádateľskom a publikačnom na centrálné problémy, dosiahneme cieľ, ktorý našimi úvahami sledujeme. Tým cieľom je sprístupniť štúdiom získané poznatky v podobe časopiseckých príspevkov, zborníkových štúdií a expertíz.

0.5. Problematiku hodnotových orientácií a postojov si všimneme z niekoľkých odlišných hľadísk. Predovšetkým nás zaujíma chápanie uvedených pojmov v doterajšej spoločenskovednej literatúre a metodika výskumu tejto problematiky. Na ich pozadí načrtneme vlastné kontúry uvedených problémov z pozícií etnografickej vedy. V súvislosti s nimi sa nám ujasnia aj niektoré spôsoby a postupy terénneho etnografického výskumu.

Ďalej sa aspoň stručne pokúsime analyzovať poznatky a závery, ku ktorým

na základe doterajších výskumov dospe-
la slovenská etnografická veda. Zároveň
upozorníme aj na súbor tém, ktoré
z problematiky hodnotových orientácií
vidieckeho obyvateľstva navrhujú jed-
notliví bádatelia zaradiť na riešenie
v období siedmej päťročnice. Záverom
našich úvah vyzdvihneme význam bá-
dania tejto problematiky v širších sú-
vislostiach povojnového vývinu sloven-
skej etnografickej vedy a jej vedeckej
a spoločenskej angažovanosti.

1.0. Pojem „hodnotové orientácie“,
„hodnotové postoje“ sa jednotlivými
spoločenskovednými disciplínami defi-
nuje nielen značne široko, akoby nesú-
stredene, ale aj veľmi rozdielne.

1.1. Hodnotové postoje sa všeobecne
charakterizujú ako stabilný stav pripra-
venosti reagovať na isté situácie alebo
komplexy situácií v podstate rovnako,⁶
ako proces, pri ktorom sa uspokojujú
nielen materiálne, ale aj duchovné po-
treby človeka a spoločenstva,⁷ ako po-
merne trvalé sústavy hodnotiacich vzťa-
hov jednotlivca k objektom vlastného
prostredia, ktoré sa navonok prejavujú
kognitívnu i emocionálnou reakciou.⁸

V podstate ide teda o relatívne trvalé,
stabilizované tendencie istým spôsobom
posudzovať a prijímať príslušné javy v
živote, výberovo sa k nim správať a po-
dľa nich aj konať, pričom hodnotové po-
stoje sa chápu v podstate len ako pasív-
na dispozícia istým spôsobom reagovať
na danú situáciu.⁹

1.2. Hodnotové orientácie sa na dru-
hej strane pokladajú za výsledky hodno-
tových postojov. Sú aktívnou zamera-
nosťou subjektu, rovnako jednotlivca,
ako aj spoločenstva, výsledkom upred-
nostňovania, ktoré z daných postojov
vyplýva. Možno ich teda chápať ako pre-
jav cieľavedomej zameranosti hodnoto-
vej praxe človeka a ľudského spoločen-
stva, či už ide o tvorbu hodnôt alebo
o ich potrebu.

V tomto zmysle hodnotové orientácie
sú výsledkom takého vzťahu človeka
k istému javu alebo komplexu javov,

ktorý sa charakterizuje cieľavedomým
úsilím o výber, o uprednostňovanie jed-
ných hodnôt pred ostatnými.¹⁰

V širokom chápaní hodnotové orien-
tácie reprezentujú mieru vlastnej tvori-
vej angažovanosti vo výrobnnej, sociál-
no-politickej i duchovnej sfére spoloč-
nosti.¹¹ Tu predstavujú výberovú zame-
ranosť praktickej činnosti človeka i spo-
ločenstva rovnako na tvorbu, ako aj na
osvojenie si predovšetkým len istých
hodnôt. Vo svojej podstate sú aktívne,
keďže sú výsledkom výberu z možností,
ktoré má subjekt (človek i spoločenstvo)
k dispozícii, ktoré si viac alebo menej
intenzívne uvedomuje a prisvojuje a
ktoré preto z rôznych príčin pokladá za
žadúce,¹² atraktívne, potrebné, vhodné,
nevyhnutné atď.

1.3. Z povedaného nepriamo vyplýva,
že hodnotové orientácie ľudí sa medzi
sebou navzájom odlišujú nielen obsa-
hom (náročnosťou), ale aj intenzitou
(stabilnosťou). Pritom predovšetkým od
nich závisí, ako zabezpečujú a uspokoi-
jú základné potreby jednotlivca i užšie-
ho alebo širšieho spoločenstva. Preto
možno hodnotové orientácie posudzovať
i skúmať z viacerých, často aj z proti-
chodných hľadísk. Vo svojej podstate
sú určované v prvom rade životnými
skúsenosťami, v druhom rade možnos-
ťami jednotlivca i spoločenstva. Ide naj-
mä o skúsenosti, ktoré pochádzajú z ra-
ného detstva a ktoré každý človek pre-
žíva veľmi intenzívne. Ich intenzita je
podmienená sociálnym kontextom rodi-
ny, do ktorej sa človek narodil alebo
v ktorej vyrástol a ktorá v skutočnosti
sformovala základné parametre jeho
svetonázoru, etických, morálnych, este-
tických a vkusových názorov a noriem.¹³
Z týchto príčin rodina a užšie spoločen-
stvo (skupina vrstovníkov, dedina) pa-
tria medzi základné faktory formovania
hodnotových postojov a orientácií člo-
veka, ale aj lokálnych a regionálnych
tradícií jeho kultúry.

V tomto zmysle problematika hodno-
tových orientácií predstavuje najkon-

krátnejšie formy spôsobu života človeka i spoločenstva. Na jednej strane sú to formy inštitucionalizované (ako je rodina, príbuzenstvo, škola, cirkev, politické a spoločenské organizácie atď.), na druhej strane však aj formy inštitucionalizované len čiastočne (napr. skupina vrsťovníkov, pracovná a pod.) alebo vôbec nijako (napr. pri rôznych stretnutiach atď.). Spoločenský život v najširšom zmysle slova funguje práve prostredníctvom týchto spoločenských kontaktov, ktoré sú podmienené hodnotovými orientáciami ako normami, platnými nielen na úseku myslenia a vedomia (ako súčasť ideológie a svetonázoru), ale aj na úseku pracovnom (ako súbor výrobných postupov), hospodársko-sociálnom (reprezentované napr. formami vzájomnej výpomoci atď.), oddychu a využívania voľného času (ako súčasť odpočinku, no aj zvykoslovia, obradov, rôznych úkonov atď.).

Z toho, čo sme povedali, je vzájomný vzťah hodnotových orientácií a spoločenských noriem zrejмый. Ich skutočná hierarchia môže v konkrétnej historickej situácii viesť napríklad k tomu, že niektorá hodnota alebo norma sa pokladá za rozhodujúcu, určujúcu spôsob života a myslenie, iná za nepodstatnú, zanedbateľnú z hľadiska významu pre život človeka a spoločenstva. Preto treba výskum ľudského správania a konania podriaďiť predovšetkým tej norme spoločenskej etiky a morálky, ktorá je odvedená z poznania podstaty spoločenského procesu.¹⁴

1.4. Filozofia, psychológia a sociológia hodnotové orientácie chápu ako súbor, sústavu alebo systém hodnôt, ktoré subjekt (človek i spoločenstvo) nielenže uznáva, ale vo svojich predstavách, názoroch a postojoch aj uprednostňuje v presvedčení, že sú pre jeho život nevyhnutné. Preto bádanie hodnotových orientácií je najmä etnograficky — zjednodušene povedané — vlastne štúdiom spoločenských noriem, presnejšie, výskumom vzťahu človeka k javom kul-

túry ako špecifickej tvorivej činnosti, štúdiom hodnôt, ktoré si človek a spoločenstvo z celého bohatstva kultúry prisvojuje, lebo ich uznáva a pokladá akoby za vlastné a nevyhnutné pre život.¹⁵

Týmto spôsobom sa hodnotové postoje i hodnotové orientácie dostávajú cez sféru myslenia (názoru, presvedčenia) človeka a spoločenstva do sféry zmyslu a významu ich života, teda do oblasti svetonázoru, etiky, mravnosti, etikety, estetiky, vkusu atď. Preto môžeme hodnotové orientácie skúmať aj ako vzory a normy správania a konania. Z tohto hľadiska sú vlastne etickými, estetickými, politickými názormi jednotlivca, ktoré v rámci lokálneho i regionálneho spoločenstva vystupujú ako spoločenské normy.

Pritom etické názory vyjadrujú mieru hodnôt medziľudských vzťahov, operatívne (úžitkové) zas mieru posudzovania praktickej činnosti a aktivity človeka. Politické názory možno z tohto hľadiska chápať ako odraz noriem hodnotovosti konania, týkajúceho sa rovnako záujmov spoločenských skupín a tried, ako aj jednotlivcov a inštitúcií, ktoré tieto záujmy presadzujú a spôsoby ich osvojovania kontrolujú. Estetické názory sa v lokálnom a regionálnom spoločenstve stávajú normami vtedy, keď sa podľa nich začnú posudzovať hodnoty významovosti artefaktov ako výsledkov umeleckej činnosti v širokom zmysle slova, ale aj samej tvorby, samého konania, ak táto činnosť je nositeľom umeleckého významu.¹⁶

1.5. Takto sa hodnotové postoje i hodnotové orientácie, reprezentujúce predovšetkým vzťah subjektu (človeka, spoločenstva) k objektu (k okolitému svetu), etnograficky presnejšie definované ako vzťah človeka k prírode, k inému človeku (spoločenstvu) i k rôznym formám a výsledkom tvorivej ľudskej činnosti, stávajú v skutočnosti spoločenskými normami správania sa a konania subjektu,¹⁷ v rámci ktorých možno

z hľadiska aktívnosti podielu subjektu rozlíšiť niekoľko základných typov hodnotových postojov.

Psychologická a sociologická literatúra ich zjednodušene zatrieďuje do piatich, relatívne samostatných typov. Ako prvý vyčleňuje angažovanosť, ktorú chápe ako aktívne vyjadrenie pozitívneho vzťahu ku konkrétnemu hodnotovému systému, k platným spoločenským normám. Konformita označuje prejavenie súhlasu s jestvujúcou sústavou spoločenských hodnôt a noriem. Indiferentnosť vyjadruje ľahostajnosť, netečnosť, nezáujem o poznanie a rešpektovanie platných alebo presadzovaných hodnôt a noriem. Štvrtým typom je nesúhlas s jestvujúcou sústavou týchto hodnôt a noriem a nakoniec ako piaty samostatný typ sa vyčleňuje aktívny odpor voči sústave spoločenstvom uznávaných hodnôt, ktoré jeho inštitúcie cielavedome presadzujú ako kodifikované normy.¹⁸

1.6. V tejto súvislosti treba sa zmieniť ešte o základných zložkách a základných dimenziách hodnotových postojov a hodnotových orientácií. Základnými, určujúcimi je zložka poznávacia, ktorá je daná názormi jednotlivca na príslušný jav a jeho poznaním, ďalej citová a akčná, ktoré predstavujú citovú a akčnú pohotovosť konať v zmysle osvojených názorov, predstáv a presvedčenia.

Dimenzie, zameranie hodnotových postojov a orientácií, možno špecifikovať ako smer, konkrétnu zacielenosť konania z hľadiska osvojenia si určitých javov. Ďalšou dimenziou je stupeň, presnejšie miesto, pozícia daného javu v hodnotovom systéme, špecifikovaná v rozmedzí od úplného prijatia až k úplnému odmietnutiu, ako sme na to upozornili už v súvislosti so špecifikáciou podielu subjektu na realizácii vlastného vzťahu k objektu. Samostatne vystupuje dimenzia intenzity, ktorá znamená odolnosť postojov voči zmenám; vyjadruje teda ich stabilitu, trvácnosť a nemennosť, a nakoniec dimenzia významnosti, ktorú možno definovať ako

miesto konkrétnych postojov v systéme hodnotových orientácií príslušného jednotlivca alebo daného spoločenstva.¹⁹

2.0. Druhý okruh otázok, ktoré nás zaujímajú a ktoré nemôžeme obísť, je metodika výskumu tejto problematiky.

Už v inej súvislosti sme upozornili, že hodnoty, hodnotové postoje, hodnotové orientácie sa všeobecne pokladajú za najintímnejšiu, a teda najcitlivejšiu súčasť osobnosti človeka a zložku jeho kultúry. Keďže ide o interiéorný úsek kultúry, ich detailné poznanie a spoločenské ovládanie je ťažké nielen z hľadiska príslušných spoločenskovedných disciplín, ktoré sa zaoberajú výskumom osobnosti človeka a jeho kultúry, ale často sa vymykajú aj zo sebaopozorovania.²⁰

Problematiku hodnotových postojov a orientácií môžeme etnograficky najlepšie pochopiť a úspešne skúmať, ak si uvedomíme, že ide o dve základné zložky kultúry, o myslenie a o správanie sa človeka (spoločenstva), ktoré sú navzájom spojené a ktoré sa navonok realizujú ako vzťahy človeka (spoločenstva) k už spomenutej prírode, k človeku a ku kultúre. Hoci navonok je myslenie (vedomie, poznanie, presvedčenie atď.) modifikované a obmedzované rôznymi normami etiky, morálky, etikety, estetiky, vkusu atď., ktoré predstavujú jeho exteriórnu zložku, predsa je výskum danej problematiky spojený s viacerými špecifickými problémami a metodickými ťažkosťami.

2.1. Jednou z ťažkostí je skutočnosť, že bádateľ sa počas výskumu problematiky hodnotových postojov a orientácií, vzťahov človeka k okolitému svetu, spoločenských noriem všetkého druhu nemôže ani pasívne, tým menej aktívne podieľať na kvantitatívnom alebo kvalitatívnom priebehu myslenia, presvedčenia v tom zmysle, ako je to možné napríklad pri výskume javov materiálnej a do určitej miery aj niektorých javov duchovnej a umeleckej kultúry. Uvedieme niekoľko názorných príkladov.²¹

Pri výskume poľnohospodárstva, spôsobov a postupov výroby, použitia poľnohospodárskeho náradia atď. môže sa bádateľ stať nielen pasívnym pozorovateľom, ale aj aktívnym účastníkom mnohých úkonov tak, že sa na ich priebehu a realizácii môže určitým vymedzeným podielom priamo zúčastniť. Pri výskume ľudového staviteľstva a bývania môže obytný dom, jeho interiér a exteriér v dostatočnej miere skúmať (opisovať, zameriavať, dokumentačne zaznamenávať atď.) aj bez priamej účasti alebo pomoci staviteľa alebo majiteľa.

Na podobnej úrovni sa nachádza výskum domáckej výroby, ľudových remesiel, ich úkonov a technologických postupov, počínajúc od spôsobu získavania základného a pomocných materiálov cez ich prípravu, použitie výrobných nástrojov a pomôcok, cez jednotlivé úkony výroby a výzdoby až po predaj a praktické demonštrovanie funkcií výrobku alebo jeho ozajstné využitie, bádateľ môže byť rovnako pozorovateľom, ale takisto aj priamym účastníkom.

Príklady by sme mohli rozšíriť aj na výskumy niektorých javov rodinného, kalendárneho a pracovného zvykoslovia atď. Toto prirovnanie platí všade tam, kde bádateľovi, obrazne povedané, stačia vlastné oči a uši, aby mohol jednotlivé javy zaznamenať v ich postupnosti a nadväznosti, v podobe, v akej sa v skutočnosti vyskytujú.

2.2. Podstatne odlišnú situáciu má bádateľ pri výskume problematiky myslenia, svetonázoru, hodnotových postojov a orientácií, spoločenských noriem i niektorých ďalších javov kultúry interiéorného charakteru. Pri ich skúmaní sa nemôže stať ani pasívnym, tým menej aktívnym účastníkom úkonu (procesu, pochodu, priebehu atď.). Ak sa ním do určitej miery a čiastočne predsa len stáva, môže to byť iba na úrovni, že je jeho usmerňovateľom (pomocou kladenia otázok) alebo rušiteľom (odsudzovaním a kritizovaním vyslovených myš-

lienok, názorov, postojov, orientácií atď.).

Takto myslenie, vedomie a ich produkty (myšlienky, názory, predstavy, uvedomenie, presvedčenie, hodnotové postoje a orientácie atď.) bádateľ nemôže v ich dynamickosti, tým menej v ozajstnej postupnosti a výpovednej hodnote zaznamenať bez aktívnej vôle, ochoty a priamej pomoci objektu výskumu, informátora.

2.3. Uvedomiť si tieto danosti a metodické nevyhnutnosti výskumu je jednou zo základných podmienok úspešnej a efektívnej realizácie bádania, ktoré predpokladá aj primeranú úroveň vzájomného osobného poznania sa bádateľa s informátorom, obojstrannú dôveru, ktorá bádateľovi významne uľahčuje prácu v teréne a počas výskumu mu umožňuje klásť otázky nielen správne a jednoznačne formulované, ale aj otázky, týkajúce sa hodnotovosti myslenia, charakteru a osobnosti informátora. Ide o otázky, ktoré vo svojom zámere sledujú úsilie dozvedieť sa vo forme odpovedí neskreslenú, alebo len málo štylizovanú skutočnosť, všeobecne stráženú, viac alebo menej utajovanú a zakrývanú v myslení a pamäti.

Vzájomné poznanie a dôvera, úcta a rešpektovanie presvedčenia sú pri tomto výskume nielen dobrým pozadím a zázemím, ale neraz priamo metodologicky a metodicky nevyhnutným predpokladom, bez ktorého nemožno v bádani efektívne pokračovať, najmä ak sa zameriavame na také citlivé otázky, ako je problematika svetonázoru, etiky, etikety a morálky, estetiky a noriem vkusu, spoločenskej prestíže a presvedčenia, hodnotenia významu a poslania spoločenských noriem a inštitúcií atď. Do zložitej situácie sa dostávame aj vtedy, ak sa naše otázky týkajú hodnotenia postojov a konania jednotlivých členov rodiny a príbuzenstva alebo predstaviteľov verejnosti (napr. družstva, cirkvi, školy, spoločenských organizácií, obce,

štátu atď.). Pri ich výskume môže byť miera pravdivosti poznania nielen značne obmedzená, ale neraz vedome i nevedomky aj skreslená.

3.0. Ďalší okruh otázok, ktorý v tejto súvislosti treba takisto analyzovať, týka sa hodnotenia výsledkov a poznatkov, ku ktorým výskumom hodnotových postojov a orientácií dospela slovenská etnografická veda.

V tomto smere nemusíme byť ani neskromní, ani pesimistickí, veď touto problematikou sa v širokom zmysle slova etnografická veda zaoberá v skutočnosti od počiatku svojho vzniku, od svojho vyčlenenia sa z rámca vlastivedy v prvej polovici 19. storočia. Pravda, existuje tu podstatný rozdiel. V centre jej bádateľského záujmu v minulosti nebol ani proces myslenia, ani úroveň vedomia, ani proces formovania hodnotových postojov a orientácií, ani platnosť jednotlivých spoločenských noriem vidieckeho, ešte pred troma desaťročiami prevažne roľnícko-pastiersko-remeselnického obyvateľstva, ani dynamika premien tejto interiórnej zložky jeho kultúry, ale len spredmetnené, zvecnené, istým spôsobom materializované výsledky kultúry ako špecifickej tvorivej činnosti, ktorá sa ako sociálny komplex prejavuje prostredníctvom troch už spomenutých základných komponentov: ľudskej práce, ľudského vedomia a ľudskej reči.

V popredí jej úsilia bol teda čím presnejší opis zistenej skutočnosti, a to rovnako na úseku vedomostí a poznatkov (poznania, znalostí, predstáv, praktík a úkonov o vesmíre, prírode a človeku), ako aj ich aplikovania na jednotlivé javy materiálnej, duchovnej, sociálnej a umeleckej kultúry. Preto je prirodzené, že sa vo svojich záveroch podstatne menej zamýšľala nad objasnením dynamiky, procesu zmien, funkcií a významu konkrétneho javu alebo komplexu javov kultúry v spôsobe života ľudu v danom čase a priestore.

3.1. Naše konštatovanie však neznamená, že neuznávame alebo znevažujeme, prípadne nedoceňujeme jej doterajšie výsledky. Ako každý živý organizmus má počiatok svojho zrodu, obdobie rastu a obdobie plného uplatňovania sa v prírode a postupného úpadku a zániku, tak aj všetky spoločenské inštitúcie a úseky poznania ako výsledky tvorivej práce a vedomia človeka majú obdobie svojho konštituovania sa, obdobie určovania náplne činnosti a osvojovania si správnej metodológie a metodiky, dozrievania a spresňovania vlastných cieľov a poslania v živote ľudskej spoločnosti, ale aj hranice obmedzenia vlastných možností i možností úspechov v určitom čase a priestore.

3.2. Rast a dozrievanie niektorých bádateľských problémov môžeme dobre dokumentovať obdobím posledných troch desaťročí. Ak koncom štyridsiatych rokov sa slovenská etnografická veda rozvíjala predovšetkým v úsekoch, ktoré boli v popredí záujmu jednotlivých bádateľov, v päťdesiatych rokoch do jej vývinu — najmä v rámci Slovenskej akadémie vied a centrálne riadených múzeí — pristupuje nový moment, moment vedeckého plánovania, organizovaný najčastejšie na báze tematickej, ale aj spôsobom určenia zbernej oblasti.

Tento moment sa v ďalšom vývine upevňoval, pričom zhruba od polovice šesťdesiatych rokov sa slovenská etnografická veda začala popri tematickom a regionálnom zameraní orientovať aj na problematiku procesu zmien ľudskej kultúry po druhej svetovej vojne, podmieneného industrializáciou Slovenska, socialistickou kolektívizáciou jeho poľnohospodárstva, ako aj ďalšími faktormi.²² Táto problematika, pracovne označovaná ako súčasnosť,²³ v jednotlivých päťročniciach sa postupne spresňovala a ujasňovala, čo nám najlepšie dokumentuje pomenovanie tejto úlohy v rámci štátneho plánu základného vedeckého výskumu.

Ak v druhej polovici šesťdesiatych rokov sa zameranie etnografického výskumu orientovalo na široko chápané štúdium vplyvu faktorov na zmeny ľudovej kultúry, v sedemdesiatych rokoch sa popri rozpracovávaní problematiky vedeckých kategórií²⁴ sústredenejšia pozornosť na tomto úseku poznania venovala jednak výskumu vybraných problémov kultúry družstevnej dediny,²⁵ jednak kultúry robotníckej triedy;²⁶ v ďalšom období sa po ujasnení chápania pojmu tradícia,²⁷ systém a štruktúra atď. pristúpilo k rozpracovávaniu problematiky formovania nového systému hodnotových orientácií na súčasnej slovenskej dedine,²⁸ ako aj problematike organickej na ňu nadväzujúcej, včleňovaniu progresívnych tradícií ľudovej kultúry do systému socialistickej kultúry.

3.3. V súvislosti s naznačenými bádateľskými problémami slovenská etnografická veda musela nevyhnutne riešiť aj otázky metodológie a metodiky výskumu. Nemohla ich neriešiť, keďže sa zároveň zvyšovali aj nároky na jej vedeckú a spoločenskú angažovanosť. S týmito otázkami sa vyrovnala aj pri výskume problematiky hodnotových orientácií. Keďže otázkami metodiky výskumu sme sa zaoberali už inde,²⁹ tu ich už nebudeme osobitne analyzovať. Pravda, pritom nevyklúčujeme možnosť niektoré jej problémy, súvisiace najmä s prácou v teréne, v rámci diskusie znovu rozviesť.

4.0. V rámci výskumu problematiky hodnotových orientácií vidieckeho obyvateľstva sa v období siedmej päťročnice súbežne bude sledovať niekoľko príbuzných tém. Niektoré do nej patria centrálné, o iných môžeme povedať, že sú pridružené voľne. Prednostne by sa mali riešiť na vzorke siedmich vybraných obcí. Tento princíp však nemožno aplikovať strnulo, lebo medzi navrhovanými témami sú aj také problémy, ktoré možno skúmať jedine v lokalitách alebo oblastiach na etnickom rozhraní.

Ako strediská výskumu boli po zrelej

úvahe navrhnuté tieto obce: v Západoslovenskom kraji obec Láb (okr. Bratislava-vidiek) a Dolná Poruba (okr. Trenčín), v Stredoslovenskom kraji obec Lutiše (okr. Žilina), Liptovské Sliacé (okr. Liptovský Mikuláš) a Prochot (okr. Žiar nad Hronom), vo Východoslovenskom kraji obec Myslava (okr. Košice) a Veľké Zalužice (okr. Michalovce). Výskum sa bude realizovať jednak metódou ankety, jednak etnografickými metódami.

4.1. Ak hodnotové orientácie chápeme v širšom zmysle ako vzťahy človeka k okolitému svetu, na obdobie siedmej päťročnice sa v ich rámci navrhujú skúmať tieto okruhy problémov vzťahu:

a) povedomie

— formovanie povedomia lokálnej a regionálnej príslušnosti (Adam Pranda)

— formovanie povedomia etnickej príslušnosti na slovensko-maďarskom etnickom rozhraní (M. Sigmundová — Z. Škovierová)

b) včleňovanie tradícií

— formovanie historických tradícií a ich miesto v súčasnej kultúre (Emília Horváthová)

— využívanie progresívnych prvkov tradičného chovu hospodárskych zvierat v súčasnom veľkochove

— využívanie pokrokových spoločných a diferenciačných prvkov tradičného poľnohospodárstva na slovensko-maďarskom etnickom rozhraní v súčasných podmienkach poľnohospodárskej veľkovýroby

c) staviteľstvo a bývanie

— včleňovanie prvkov mestskej slohovej architektúry do súčasného ľudového staviteľstva (Arne B. Mann)

— prenikanie a začleňovanie moderného nábytku do interiéru v súčasnom vidieckom prostredí (Viera Valentová)

d) spoločenské vzťahy

— hodnotové postoje v interlokálnych a interregionálnych vzťahoch goralskej oblasti Oravy a Kysúc (K. Jakubíková)

— postavenie ženy v lokálnom spoločenstve v období masovej migrácie (Arne B. Mann)

— miesto a poslanie inštitúcie vzájomnej výpomoci v systéme medziľudských vzťahov lokálneho spoločenstva (Z. Škovierová a A. Pranda)

— príbuzenské a iné vzťahy Cigánov vo vidieckom spoločenstve (J. Marušiaková)

e) etika a etiketa

— hodnotové postoje ženy ako odraz zmien jej rodinného a sociálneho statusu (M. Sigmundová a ďalší)

— tradičný a súčasný systém etikety stravovania vo vidieckom spoločenstve (S. Dillnbergerová)

f) estetika

— zmeny estetického vkusu v odievaní vidieckeho obyvateľstva (Viera Nosáľová)

— estetické normy súčasného ľudového výtvarného umenia (Olga Danglová)

— estetické hodnoty súčasnej domáckej výroby (Jarmila Paličková)

g) zvykoslovie

— postoje vidieckeho obyvateľstva k súčasným rodinným slávnostiam (K. Jakubíková)

h) folklór

— miesto a funkcia folklóru v súčasnom vidieckom prostredí (Ján Michálek).

5.0. Záverom našich úvah chceme sa ešte zmieniť, v čom vidíme význam bádania problematiky hodnotových postojov a orientácií v súčasnom období vývinu etnografickej vedy a výstavby rozvinutej socialistickej spoločnosti.

Jednou z prvoradých úloh spoločenskovedných disciplín je čím lepšie spoznať podstatu psychiky a osobnosti človeka vo vzťahu k zvecneným, spredmetneným výsledkom kultúry ako špecifickej tvorivej ľudskej činnosti. Človek je do svojho prírodného, historicko-spoločenského a kultúrneho prostredia zasadený prostredníctvom zložitých vzťahov. Ich analýza nám odhaľuje spôsoby a for-

my jeho správania a konania a tým umožňuje pochopiť ho nielen ako jednotlivca a osobnosť, ale aj ako člena rôznych neformálnych i formalizovaných skupín a spoločenstiev, ktoré fungujú na rozmanitej úrovni hospodársko-sociálnych a kultúrnych vzťahov.

5.1. Význam bádania danej problematiky etnografickou vedou vidíme najmä v poznaní, ktoré prízvukuje aj sociológia aj politologická teória a prax. V uvedomenosti ľudí je skrytá ohromná tvorivá sila, schopná mobilizovať spoločnosť na riešenie aj tých najzložitejších úloh.

Zároveň treba však zdôrazniť, že formovanie uvedomenia, ktoré zahŕňa aj svetonázor i morálnu a pracovnú výchovu, je tvorivým procesom, podmieneným nielen lokálnymi a regionálnymi tradíciami kultúry, ale aj vedomým pôsobením mnohých ďalších faktorov. V minulosti takýmto faktorom bola predovšetkým rodina, príbuzenstvo, skupina vrstovníkov, škola, kostol, lokálne a regionálne spoločenstvo. V súčasnosti sa vo funkcii takéhoto faktora výrazne uplatňujú okrem charakteru zamestnania, úrovne vzdelania, migrácie za prácou, životného prostredia aj masové komunikačné prostriedky. Význam a pôsobenie viacerých týchto faktorov vo formovaní progresívnych lokálnych a regionálnych tradícií nie sú ešte dostatočne preskúmané.

Význam štúdia tejto problematiky spočíva ďalej v tom, že hodnotové postoje a orientácie sú významným stimulatorom každej tvorivej ľudskej činnosti. Hodnotové orientácie aktívne zasahujú, ako sme na to už upozornili, nielen do urýchľovania, ale takisto aj do spomaľovania rozvoja výrobných síl spoločnosti.³⁰ Uvedomiť si túto skutočnosť je osobitne dôležité najmä v období postupného zániku jedného (kapitalistického) a cieľavedomého budovania druhého (socialistického) spoločenského zriadenia. Výskum hodnotových postojov i hodnotových orientácií umožňuje nielen spoznať myslenie a správanie sa

človeka v konkrétnych hospodársko-spoločenských a kultúrnych situáciách, ale jeho myslenie a správanie aj vhodne usmerňovať v záujme intenzifikácie a efektívneho využívania jeho tvorivej činnosti v každodennej práci.

5.2. Nakoniec ešte dve myšlienky.

Výskumom problematiky hodnotových orientácií etnografická veda výrazne prekračuje hranice opisnosti javov materiálnej, duchovnej, sociálnej a umeleckej kultúry. Zároveň sa dostáva do oblasti svetonázoru, presvedčenia a uvedomenia, do objasňovania etických princípov medziľudských vzťahov a kontaktov. V podstate tým zaznamenáva úroveň filozofického myslenia človeka, presnejšie, filozofiu jeho kultúry, keďže nielen registruje, ale aj hodnotí princípy jeho etiky a morálky, jeho estetické názory a vkusové normy, to, čo podľa nášho názoru v skutočnosti je a naďalej ostáva podstatou každej kultúry a kultúrnosti. Je ním chápanie toho druhého bez ohľadu na to, či ide o člena vlastnej rodiny a príbuzenstva alebo o príslušníka lokálneho, regionálneho, vlastného

alebo cudzieho etnického spoločenstva.

Druhou je myšlienka o nepretržitosti vývinu kultúry, o jej smerovaní od primitívnejších k vyspelejším formám. V prírode i v spoločnosti platí princíp postupnosti a následnosti, ale aj dialektiky vývinu. Človek ako osobnosť i lokálne a regionálne spoločenstvo ľudí vyrastá z minulosti a cez prítomnosť sa rozvíja do budúcnosti. Minulosť a jej progresívne hodnoty a tradície sú základom, na ktorom buduje svoj dnešok i zajtrajšok.

Aj z tohto hľadiska spoznať progresívne lokálne a regionálne i etnické tradície patrí medzi základné úlohy etnografickej vedy. Kultúra socialistickej spoločnosti má práve v nich svoje korene. Preto je ich výskum nevyhnutný. Nebolo by správne ochudobňovať sa o bohatstvo, ktoré tieto tradície reprezentujú. Význam a poslanie etnografickej vedy v súčasnej etape výstavby rozvinutej socialistickej spoločnosti vidíme teda aj v odkrývaní tohto bohatstva a v jeho tvorivom začleňovaní do systému socialistickej kultúry.

POZNÁMKY

- 1 Pozri napr. LALUHA, I.: Úloha spoločensko-historických faktorov pri formovaní socialistickeho spôsobu života. In: Tvorba socialistickeho spôsobu života (zborník materiálov z vedeckého seminára Výskumného ústavu životnej úrovne). Bratislava 1974, s. 76—77. — BROŽÍK, V.: Marxistická teória hodnotenia. Bratislava 1976. — BROŽÍK, V.: Hodnoty a sebapoznávanie. Pravda, 58, č. 61, 14. 3. 1977, s. 3. — BUBELÍNI, J.: Naše postoje a presvedčenie ako kompas v nás. Nedeľná Pravda, 10, č. 46, 18. 11. 1977, s. 6—7. — PODOLÁKOVÁ, K.: Determinanty životného štýlu obyvateľov Slovenska. In: Premeny ľudových tradícií v súčasnosti. I. Československo. Bratislava 1977, s. 201—210. — HORSKÝ, F.: Nová sústava vzťahov medzi ľuďmi. Pravda, 59, č. 35, 10. 2. 1978, s. 5. — BROŽÍK, V.: Kultúra a socialistickeho spôsobu života. Nové slovo, 21, 1979, č. 47, príloha, s. 1—8. — HUDEČEK, J.: Hodnotové orientácie mládeže. Tvorba, č. 41, 8. 10. 1980, s. 11 atď.
- 2 Z početnej literatúry pozri aspoň ZNAMIEROWSKI, C.: Oceny i normy. Warszawa 1956. — TUGARINOV, V. P.: O cennostjach žizni i kultury. Leningrad 1960. — SUFIN, J.: Przemiany wartości i wzorów społeczno-kulturowych na tle procesów urbanizacji. In: Sociologiczne problemy miasta polskiego. Warszawa 1964. — JANKOWSKI, H.: W procesie przemian moralnych i obyczajowych. Warszawa 1968. — KON, I. S.: Sociologie osobnosti. Praha 1971. — KAGAN, M. S.: Ludská činnost (Pokus o systémovú analýzu). Bratislava 1977. — KOPCZYŃSKA-JAWORSKA, B.: Przemiany kulturowe hierarchii wartości (na przykładzie stosunku mieszkańców określonych wsi do ziemi). In: Premeny ľudových tradícií v súčasnosti. II. Socialistické krajiny. Bratislava 1978, s. 88—100 atď.

- 3 MARKARIAN, E. S.: O genezise človečeskoj dejateljnosti i kultury. Jerevan 1973, s. 87.
- 4 PRANDA, A.: Výskum vybraných problémov etnografického štúdia v súčasnosti (projekt). *Národop. Inform.*, 1977, č. 3, s. 3—66. — PRANDA, A.: Formovanie nového systému hodnotových orientácií na súčasnej slovenskej dedine. *Slov. Národop.* 26, 1978, s. 235—253.
- 5 Okrem literatúry uvedenej v pozn. 1 pozri ešte HROMÁDKA, M.: Státní řízení kultury. Praha 1975. — AFANASIEV, V. G.: Ob upravlenii processami formirovanija i žiznedejateljnosti ličnosti. *Voprosy filosofii*, 1976, č. 1, s. 3—15. — ČINČILLA, M.: Človek a kultúra. Celostnosť človeka ako kritérium kultúrnych hodnôt. Bratislava 1978 atď.
- 6 HIEBSCH, H. — VORWEG, M.: Úvod do marxistickej sociálnej psychológie. Bratislava 1975, s. 146.
- 7 KRESH, D. — CRUTCHFIELD, R. S. — SALLACHEY, E. L.: Človek v spoločnosti. Bratislava 1968, s. 215.
- 8 Televizní výkladový slovník, díl 2, K—P. Praha 1978 (heslo Postoje).
- 9 BUBELÍNI, J.: c. d., s. 6.
- 10 BROŽÍK, M.: Marxistická teória hodnotenia, s. 197.
- 11 ČINČILLA, M.: c. d., s. 77.
- 12 BROŽÍK, M.: c. d., Marxistická teória hodnotenia, s. 127.
- 13 TOMÁŠEK, P.: Funkce rodiny při formování socialistického způsobu života. In: *Tvorba socialistického způsobu života* (zborník materiálov z vedeckého seminára Výskumného ústavu životnej úrovne). Bratislava 1974, s. 128.
- 14 RUMML, V.: Komunistický světový názor — vědecká ideologie dělnické třídy. *Nová mysl*, 30, 1976, č. 10, s. 15.
- 15 PAVLOVSKÝ, P.: Nevkus, krámy, kýče (IX.). *Panoráma* 1977, č. 6, s. 23.
- 16 BROŽÍK, V.: c. d., Marxistická teória hodnotenia, s. 136, 137.
- 17 SPIRKIN, A. G.: Soznaniye i samosoznaniye. Moskva 1972, s. 139—140. — KAGAN, M. S.: c. d., s. 138.
- 18 HUDĚČEK, J.: c. d., s. 11. — Autor hesla Postoje v Televíznom výkladovom slovníku (s. 249) postoje a orientácie neklasifikuje podľa vzťahu k voľbe a výberu hodnôt, v rámci ktorého sa v hodnotových orientáciách prejavuje rad postojov k existujúcemu hodnotovému spoločenskému systému od aktívneho prijatia a angažovanosti až po aktívny odpor, ale na základe zložiek, pričom postoje triedi na afektívne (vychádzajúce z emocionálneho vzťahu jednotlivca k objektu), na intelektualizované (obsahujúce poznávaciu zložku, pričom nechýba zložka citová, ale chýba akčná), na orientované na konanie (s minimálnou poznávacou zložkou) a nakoniec na vyvážené (ktoré vznikajú viacerými spôsobmi: integráciou mnohých skúseností jednotlivca s objektom, napodobnením postoja iných ľudí preberaním hodnotových postojových schém a modelov a nakoniec výraznými dramatickými skúsenosťami).
- 19 C. d., Televizní výkladový slovník, s. 249.
- 20 TOMÁŠEK, P.: c. d., s. 128. — Pozri aj PRANDA, A.: Zmeny myslenia a postojov človeka na súčasnej slovenskej dedine. *Národop. Inform.*, 1981, č. 3, s. 39—48.
- 21 Pozri PRANDA, A.: Zmeny myslenia a postojov, s. 44—45.
- 22 PRANDA, A.: Základné faktory procesu zmien slovenskej a českej ľudovej kultúry po druhej svetovej vojne. In: *Premeny ľudových tradícií v súčasnosti. I. Československo*. Bratislava 1977, s. 33—60.
- 23 SKALNÍKOVÁ, O. — FOJTÍK, K.: Etnografie současnosti — východiska a výsledky. *Čes. Lid*, 56, 1969, s. 255—272 (pozri aj ďalšie práce obidvoch autorov).
- 24 PRANDA, A.: Jedinečné, zvláštne a všeobecné v súčasnej kultúre na Kysuciach. *Slov. Národop.*, 24, 1976, s. 541—570.
- 25 PRANDA, A.: Národopisný výskum kultúry družstevnej dediny (problémy, metódy, ciele). *Slov. Národop.*, 27, 1979, s. 209—229. Pozri rukopis monografie Sebechleby (Spôsob života a kultúra družstevnej dediny), v tlači.
- 26 Pozri referáty zo seminára o národopisnom výskume robotníckej triedy, publikované v časopise *Slov. Národop.* 28, 1980, s. 188—292.
- 27 Chápaniu pojmu „tradícia“ bol venovaný osobitný filozoficko-metodologický seminár v *Národopisnom ústave SAV* roku 1980. Pozri aj HORVÁTHOVÁ, E.: K teoretickým aspektom problematiky tradície. *Slov. Národop.*, 30, 1982, s. 45—59.
- 28 PRANDA, A.: Význam pretrvávania inštitúcie vzájomnej výpomoci. In: *Socializace vesnice a proměny lidové kultury. Přehledy výsledků výzkumu*, sv. 1. Uh. Hradiště 1981, s. 171—190.
- 29 PRANDA, A.: Zmeny myslenia a postojov, s. 44—46.
- 30 MARKOVSKIJ, A. A.: Společenský pokrok. Praha 1974, s. 48.

ЦЕННОСТНЫЕ ОРИЕНТАЦИИ СЕЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ В СЛОВАКИИ И ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОГРЕССИВНЫХ ЛОКАЛЬНЫХ И РЕГИОНАЛЬНЫХ ТРАДИЦИЙ

Резюме

Понятия „ценностные отношения“ (понимаемое как сравнительно постоянное состояние готовности приблизительно одинаково реагировать на одни и те же ситуации) и понятие „ценностные ориентации“ (как степень собственной творческой активности и целенаправленности оценочной практики человека) являются слишком широкими, сложными и многослойными. Они включают не только ту часть культуры, какой является мышление, сознание, познание (знания, умения), представления, убеждения (сознательность), которые как внутренние компоненты культуры человека и общности представляют собой его самую интимную и чувствительную сферу, но и ту часть, которая посредством отношений между людьми, внешне проявляющихся как позиции (требования, намерения), и посредством поведения (действия) манифестируются как внешние компоненты их культуры.

В этом смысле ценностные ориентации и ценностные отношения являются одинаково как общим, так и специфическим стимулятором отношений человека и общности к трем основным средам, а также и условиям существования: к природе, к человеку (общности) и ко всем способам и результатам (формам, видам) их творческой деятельности, представляющейся как социальный комплекс посредством человеческого труда, человеческого сознания и речи, причем как в культуре, так и в науке, искусстве и в остальных системах общественной деятельности.

Автор, после анализа упомянутых понятий, проявляющихся в конкретной жизни сельского населения как образцы и нормы общественного поведения (действий), как этические, эстетические, политико-мировоз-

зренческие и другие отношения индивидуума и профессионально-социальной группы к природе, к человеку (локальной и региональной общности), к способам и результатам его творческой деятельности, стремится наметить некоторые проблемы исследования. Прежде всего он обращает внимание на основное различие. При исследовании явлений материальной культуры и некоторых явлений духовной культуры и искусства исследователь может выступать не только в качестве пассивного наблюдателя, но и в качестве активного участника (например, сельскохозяйственного производства, строительства, семейных и календарных обрядов и обычаев и т. д.). Совершенно иным является его положение при исследовании ценностных ориентаций и отношений. Здесь он не может ни пассивно, ни активно участвовать в самом ходе, в процессе мышления, сознания и т. д. Это в значительной степени усложняет собственное исследование, которое предъявляет большие требования ко времени и правильной методике.

В этой связи автор обращает внимание на некоторые факторы формирования локальных и региональных традиций и на темы, в рамках которых будет исследоваться упомянутая проблематика. Определяющими он считает общественные нормы, которые основаны на всем образе жизни. Они вытекают прежде всего из основного рода занятий как материальной базы, а также и из других видов деятельности человека как представителя определенной профессионально-социальной группы. В конечном итоге они оказывают одинаковое влияние как на оценки, так и на мышление и поведение.

DIE WERTEORIENTIERUNG DER LÄNDLICHEN BEVÖLKERUNG IN DER SLOWAKEI UND DIE FAKTOREN DER FORMUNG PROGRESSIVER LOKALER UND REGIONALER TRADITIONEN

Zusammenfassung

Der Begriff „Werteeinstellung“ (aufgefaßt als ein verhältnismäßig dauernder Zustand der Bereitschaft in gewissen Situationen auf gleiche Weise zu reagieren) und der Begriff „Werteorientierung“ (als Maß der eigenen schöpferischen Einsetzung und der zielbewußten Orientierung der Bewertungspraxis des Menschen) sind allzu allgemeine, komplizierte und vielschichtige Kategorien. Sie umfassen nicht nur jenen Teil der Kultur, zu dem das Denken, das Bewußtsein, die Erkenntnis (das Wissen, die Kenntnisse), die Vorstellungen, die Überzeugung (das Sich-Bewußtwerden) gehören, welche als innerliche Komponente der Kultur des Menschen und der Gemeinschaft ihre intimste, empfindsamste Sphäre bilden, sondern auch jenen Teil der Kultur, der sich in den zwischenmenschlichen Beziehungen äußert. Diese Beziehungen manifestieren sich nach außen hin als Einstellungen (Haltungen, Ansprüche, Absichten) sowie durch das Verhalten (Benehmen, Handeln) und somit als äußerliche Komponenten der Kultur.

In diesem Sinne sind die Werteorientierungen und die Werteeinstellung ein gleichermaßen allgemeiner wie auch spezifischer Stimulator der Beziehung des Menschen und der Gemeinschaft zu drei grundlegenden Umwelten, aber ebenso auch zu den Bedingungen seiner Existenz: zur Natur, zum Menschen (zum Kollektiv) und zu allen Arten und Ergebnissen (Formen) seiner schöpferischen Tätigkeit, die sich durch die Arbeit des Menschen, durch sein Bewußtsein und seine Sprache als sozialer Komplex darstellt und zwar gleichermaßen in der Kultur, wie auch in der Wissenschaft, in der Kunst und in den übrigen Systemen der gesellschaftlichen Aktivität.

Nach einer Analyse der genannten Begriffe, die sich im konkreten Leben der ländlichen Bevölkerung als Vorbilder und Normen des gesellschaftlichen Verhaltens

(Betragens, Handelns), als ethische, ästhetische, politisch-weltanschauliche und andere Relationen des Einzelmenschen und der beruflich-sozialen Gruppe zur Natur, zum Menschen (zur lokalen und regionalen Gemeinschaft), zu den Arten und Ergebnissen seiner schöpferischen Tätigkeit äußern, versucht der Autor einige Probleme der ethnographischen Forschung anzudeuten. Als erstes macht er auf einen grundsätzlichen Unterschied aufmerksam: bei der Erforschung von Erscheinungen der materiellen und bestimmter Phänomene der geistigen Kultur und der Kunst kann der Forscher nicht nur als passiver Beobachter auftreten, sondern auch als Teilnehmer am Geschehen (z. B. in der Landwirtschaft, in der häuslichen Warenproduktion, in der Baukunst, im Familien- und Jahresbrauchtum usw.). Völlig anders liegen die Dinge bei der Erforschung der Werteorientierung und der Werteeinstellung. Hier kann sich der Forscher weder passiv noch aktiv am eigentlichen Ablauf, am Prozeß des Denkens, am Bewußtsein usw. beteiligen. Dies erschwert die eigentliche Erforschung dieser Kategorien erheblich, sie erfordert viel Zeit und eine richtige Methodik.

In diesem Zusammenhang untersucht der Verfasser auch einige Faktoren der Formung lokaler und regionaler Traditionen. Unter anderem weist er auf die Themen hin, in deren Rahmen diese Problematik analysiert werden soll. Für maßgeblich hält er die betreffenden gesellschaftlichen Normen, die auf der gesamten Lebensweise beruhen. Sie gehen vor allem von der Hauptbeschäftigung des Menschen aus als der materiellen Basis, aber auch aus anderen Aktivitäten des Menschen als eines Mitgliedes einer bestimmten beruflich-sozialen Gruppe und bestimmen letzten Endes sowohl seine Werteeinstellung als auch sein Denken und Verhalten.

Slovenský národopis

Casopis Národopisného ústavu Slovenskej
akadémie vied

Ročník 30, 1982, číslo 3

Vychádza štyri razy do roka
Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej
akadémie vied

Hlavná redaktorka
Čl. kor. SAV BOŽENA FILOVÁ

Výkonná redaktorka
PhDr. VIERA GAŠPARÍKOVÁ, CSc.

Tajomníčka redakcie
PhDr. Zora Vanovičová

Typografia: *Eva Kovačevičová*

Redakčná rada: PhDr. Ján Botík, CSc.,
PhDr. Soňa Burlasová, CSc., doc. PhDr.
Václav Frolec, CSc., doc. PhDr. Emília
Horváthová, CSc., PhDr. Soňa Kovačevičová,
CSc., PhDr. Igor Krištek, CSc., PhDr.
Milan Leščák, CSc., doc. PhDr. Ján Michálek,
CSc., PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc.
PhDr. Štefan Mruškovič, CSc., PhDr.
Viera Nosálová, CSc., PhDr. Adam Pranda,
CSc., doc. PhDr. Antonín Robek, CSc.

Redakcia: 813 64 Bratislava, Klemensova 19
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného
povstania, n. p., Martin

Jednotlivé číslo Kčs 20,-; celoročné pred-
platné Kčs 80,-

Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma
PNS — ÚED, Bratislava, ale aj každá
pošta a doručovateľ. Objednávky do za-
hraničia vybavuje PNS — Ústredná expe-
dícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6,
884 19 Bratislava.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej aka-
adémie vied, 1982

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ
Журнал Института этнографии Словацкой Ака-
демии Наук
Год издания 30, 1982, № 3
Издается четыре раза в год
«ВЕДА», издательство Словацкой Академии
Наук

Редакторы Д-р Боžена Филова и Д-р Вера
Гаšпарикова

Адрес редакции: 813 64 Братислава, Клемен-
сова 19

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE
Zeitschrift des Ethnographischen Institutes
der Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Jahrgang 30, 1982, Nr. 3. Erscheint viermal
im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag der
Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Redakteure PhDr. Božena Filová und
PhDr. Viera Gašparíková

Redaktion: 813 64 Bratislava, Klemenso-
va 19

SLOVAK ETHNOGRAPHY
Journal of the Ethnographic Institute of
the Slovak Academy of Sciences

Volume 30, 1982, No 3

Published quarterly by VEDA, the Pub-
lishing House of the Slovak Academy of
Sciences

Managing Editors PhDr. Božena Filová
and PhDr. Viera Gašparíková

Editor: 813 64 Bratislava, Klemensova 19
L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'Ethnographie de
l'Académie slovaque des sciences

Anné 30, 1982, No. 3

Parait quatre fois par an, Editions de VE-
DA, maison d'édition de l'Académie slova-
que des sciences

Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et
PhDr. Viera Gašparíková

Rédaction: 813 64 Bratislava, Klemensova
19

Distributed in the socialist countries by
SLOVART Ltd., Leningradská 11, Brati-
slava, Czechoslovakia, Distributed in West
Germany and West Berlin by KUBON
UND SAGNER, D-8000 München 34, Post-
fach 68, Bundesrepublik Deutschland. For
all other countries, distribution rights are
held by JOHN BENJAMINS, B. V., Peri-
odical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Am-
sterdam HOLLAND

Index 49616